

Манфред

Джордж Гордон Байрон

МАНФРЕД

Переклад Олександра Грязнова

ДРАМАТИЧНА ПОЕМА

There are more things in heaven and earth,
Horatio, than are dreamt of in your philosophy.
Shakspeare.

Dramatis personae:

М а н ф р е д.
Ф е я А л ь п.
М и с л и в е ц ь.
А р і м а н.
А б а т С в . М а в р и к і я.
Н е м е з и д а.
М а н у е л ь.
П а р к и.
Г е р м а н.
Д у х и.

Дія відбувається у Бернських Альпах – почасти в замку Манфреда, почасти в горах.

Дія перша

С ц е н а п е р ш а

Готична галерея. – Опівночі.

М а н ф р е д

(один)

Нічник пора долити, хоч погасне

Він все ж таки скоріш, ніж я засну;
Ніч не приносить спокою мені
І не дає позбутись невідв'язних
І невеселих дум. Душа моя
Не знає сну, і очі я склепляю,
Щоб у її вдивлятись глибину.
Як дивно те, що я іще не втратив
Людської, всім прийнятної, подоби,
Що я живу! Та сум – наставник мудрих;
Сум – то знання, і той, хто знає більше,
Повинен був в стражданнях досягнути,
Що древо знань – не дерево життя.
Наук і філософії глибини,
Всі чудеса, усю земну премудрість –
Все досягнув, усе пізнав мій розум:
Який в тім сенс? Я зустрічав добро
І сам добро творити намагався;
Я підступи ворожі розкривав,
І вороги знеславлені скорялись:
Який в тім сенс? – І пристрасті, і влада,
Добро і зло – все, що хвилює світ –
Навіки все чужим для мене стало
Тієї миті. Я забув про страх,
Засуджений не знати до могили
Ні трепету бажання, ні надій,
Ні радості, ні щастя, ні кохання.
Та час настав. –
О, таємничі сили!
Володарі над всесвітом безкрайнім,
Кого шукав я вдень і уночі!
Ви, сховані в повітрі, – ви, незримі,
Що живете в ефірі, – ви, кому
Підвладні гір вершини недосяжні,
І надра, і безодні океанів,
В ім'я тих чарів, що мені дали
Над вами владу, я зову: з'явіться!
Мовчання.
Ви мовчите. – То іменем того,
Хто володіє вами, – написанням,
Що вас приводить у безмовний трепет, –
І волею безсмертного! – З'явіться!

Мовчання.

Ви мовчите, пітьми і світла духи,
Та чарів не уникнете моїх.
Тож силою, що дійсно нездоланна,
І владою, що виникла в хаосі
Зруйнованого світу, – на планеті,
Що згинула й приречена навіки
Блукати серед простору, – прокляттям,
Яке гнітить мене, велінням думки,
Яка живе в мені й навколо мене,
Зову і заклинаю вас: з'явіться!

У темному кінці галереї з'являється нерухома зірка
і чується голос, що співає.

П е р ш и й д у х
Смертний! Що бажаєш ти?
Я спустився з висоти,
Чарам давнішнім покірний.
Я покинув світ безмірний,
Залишив без острого
Мій повітряний чертог,
Де, утворені із пари,
Золоті вечірні хмари
Пропливають вдалині.
Що накажеш ти мені?

Д р у г и й д у х
Монблан – цар гір, і до небес
Він пік підносить свій
На троні скель, в порфірі хмар,
В короні сніговій.
Сповитий лісом стан його,
І грізний гул лавин
В своїх руках тримає він
Над мороком долин.
Віки віків льодовики
Вздовж скель його повзуть,
Та, щоб зірватися униз,
Мого наказу ждуть.
Єдиним словом потрясу

Я царство кам'яне.
Я – повелитель гір. Хто ти,
Щоб кликати мене?

Т р е т і й д у х
Де в глибинах зелених
Не злічить таємниць,
Де ховаються перли
У тілах перлівниць,
В мій чертог із коралів
У безодні морів
Гулом бурі до мене
Голос твій долетів.
На мотив плюскотливий
Ти його положи.
Що бажаєш ти, смертний? –
Духу моря скажи.

Ч е т в е р т и й д у х
В земних порожнинах,
У тріщинах скель,
Де дихає жаром
Вогонь підземель,
Де кратер вулкану
Мовчить до пори,
Де лава клекоче
У надрах гори,
Твій голос для мене
В пітьмі пролунав.
На поклик покірно
Я з мороку встав!

П'я т и й д у х
Я, грізний повелитель бур,
Могутній дух вітрів,
На голос твій за сотні миль
Негайно прилетів.
Мов ураган, крізь океан
Примчав, бо ти гукнув.
Та цілий флот в безодні вод
Тим часом потонув.

Ш о с т и й д у х

Дух ночі я, володар темноти –
Чому мене мордуєш світлом ти?

С ь о м и й д у х

Мені корилась ця зоря,
Коли із неї ще земля
Не створена була.
То був прекрасний, дивний світ,
Чия краса мільйони літ
У Всесвіті цвіла.
Той світ затьмарював усіх
Сусідів зоряних своїх.
Але й краса колись згоря,
І згасла дивна та зоря.
З тих пір, незрима для очей,
Зловісним привидом ночей
Вона, часу згубивши лік,
Блукать приречена навік.
І ти, народжений на тій
Колишній зірці золотій,
Черв'як, якому я корюсь,
Хоч зі зневагою борюсь,
Мене ти владою залять,
Щоб вирок Долі розпитать,
Зухвало викликати зміг
До натовпу рабів своїх.
Та перше, ніж відповісти,
Скажи, що хочеш знати ти?

С і м д у х і в

(разом)

Володарі вітрів, морів і надр земних,
Володарі пільми, повітря, гір і долі
Усі з'явилися тут, всі ждуть твоєї волі.
Що повелиш їм ти? Чекаєш що від них?

М а н ф р е д

Лиш забуття.

П е р ш и й д у х

Чого? Кого? Навіщо?

М а н ф р е д

Ви знаєте. Того, що мучить серце.
Читайте в ньому – я не здатен сам.

Д у х

Ми даємо лиш те, що нам підвладне:
Проси підданих, королівства, влади
Хоч би над цілим світом, — побажай
Зробитися володарем стихій,
Які лиш нам покірні, — все готові
Тобі надати.

М а н ф р е д

Тільки забуття.
Багато обіцяєш ти. Невже
Безсилі дати забуття?

Д у х

Безсилі.
Можливо, смерть...

М а н ф р е д

То забуття у смерті?

Д у х

Не знаю, бо воно нам невідоме:
Ми вічні – і в сучасності для нас
Зливаються минуле і майбутнє.
Ось відповідь.

М а н ф р е д

Ви здумали глумитись?
Та владою непереборних чарів
Я цар для вас. – Раби, не забувайтесь!
Безсмертний дух, що я дістав у спадок
Від Прометея, той вогонь яскравий,
Що у мені з народження палає,
Могутній, всеосяжний, як і ваш,
Хоч я земна істота, а не дух.
Відповідайте, бо інакше – горе!

Д у х

Таж відповідь ти можеш відшукати
В своїх словах.

М а н ф р е д
В яких?
Д у х
Ти говорив,
Що рівний нам, а смерть для нас – ніщо.

М а н ф р е д
То я даремно кликав вас! Не здатні
Мені допомогти ви.
Д у х
Попроси:
Ми все дамо, що тільки в нашій владі.
Проси корони, міці, довголіття...

М а н ф р е д
Прокляття вам! Навіщо довголіття?
Дні і без нього довгі! – Геть!
Д у х
Чекай,
Подумай добре, перш ніж нас відпустиш.
Можливо, є хоч щось, що не байдуже
Твоїм очам?
М а н ф р е д
О, ні! Та я б хотів
Вас врешті-решт побачити. Я чую
Такі печальні і солодкі звуки,
Я бачу дивну непорушну зірку,
А далі – морок. Покажіть мені
Себе в звичайних образах своїх.

Д у х
Ми образів не маємо – ми душі
Своїх стихій. Що хочеш, обери
Із форм земних – ми приймемо її.

М а н ф р е д
На всій землі немає, що б мені
Ненависне було або відрадне.
Хай головний між вами прийме образ,
Який йому доречніший.

С ь о м и й д у х

(з'являючись в образі прекрасної жінки)

Дивись!

М а н ф р е д

О боже! Та якщо ти не мара

І не безумна мрія, я би міг

Зазнати знову щастя. О, прийди,

Прийди, і знову...

Привид зникає.

Ти мене розчавив!

Знепритомнівши, падає.

Г о л о с

(промовляє закляття)

В час, коли усе мовчить,

В небі місяць височить,

Під кущами світляки

Тихо світять, мов зірки;

В час, коли сова ридає

І по небу пролітає

Метеор кудись навскіс

За далекий темний ліс –

Як належить владарю,

Душу я твою скорю.

Хай глибокі будуть сни –

Не торкнуться душі вони.

Є зловісніші видіння,

Від яких нема спасіння:

Наче птах без дужих крил,

Як заручник темних сил,

Ти ніде їх не забудеш;

Сам віднині ти не будеш –

Ти навік улякнеш в них,

В чаруваннях неземних.

Розгорнув проклять сувій

Вже для тебе вирок свій:

Хай вітри невідворотні

Тільки стогони скорботні

Повсякчас тобі несуть;

Хай вночі тебе гризуть

Муки совісті й безсоння,

Та коли на підвіконня
Промінь сонця упаде,
Щоб вітатися з тобою,
З нетерпінням і нудьгою
Хай душа вже ночі жде.
Хай брехні і зла отрута,
В серці впертому закута,
Проливається на всіх
Лицемірними сльозами
І байдужими словами
До нещастя і бід людських.
Хай думки заступлять чорні
І страждання непритворні
Сонце й небо голубе!
Проклинаю я тебе!
Виливаю над тобою
З чаклуванням й ворожбою
Чарівний фіал твоїх
Мук і прикрощів земних:
Хай шукає дух безсилий
Забуття або ж могили,
Та того, що прагнеш ти,
Не зуміє він знайти.
Згасить хай потребу дії
Мла безвілля й безнадії.
Без кінця живи у ній
І, страждаючи, марній!

С ц е н а д р у г а

Гора Юнгфрау. - Ранок. - М а н ф р е д один на скелі.

М а н ф р е д
Пропали духи, викликані мною,
Нітрохи не полегшивши страждання.
Наука чарів не допомогла.
Я вже не вірю в сили потойбічні,
Вони не мають влади над минулим.
А що мені майбутнє, доки вкрите
Минуле таємницею? - Чому
Ти, матінко-земля, і ти, світанку,

Такі прекрасні? – Я, на жаль, не можу
Любити вас. – І ти, небесне око,
Що дивишся на світ наш із любов'ю,
Чом лиш мені відради не даєш?
Ви, скелі, де стою я над проваллям
І там, на дні безодні, розрізняю
Верхи столітніх сосен, що здаються
З такої висоти чагарником,
Скажіть мені, чому я зволікаю,
Коли один лиш рух, один лиш крок
Навіки заспокоїли би серце
У хвилях норовливої ріки?
Вони зовуть мене, та я не чую,
Вони лякають – я не відступаю;
Мішається мій розум, та стою:
Є влада, що життя нам зберігає,
Що жити нас примушує, якщо
Це означає – вічно плазувати,
Високі поривання поховавши
І виправдатись втративши можливість
У власних, не прискіпливих, очах!
Пролітає орел.
Володаре птахів, могутній орле,
Ти вище всіх над хмарами ширяєш,
Якби твоєю здобиччю я став!
Ти крапкою чорнієш у блакиті,
Ледь розрізняю я тебе, а ти
В усі кінці – і вниз, і вшир, і вгору –
Пронизуєш повітря власним зором.
Який прекрасний цей мінливий світ,
Який величний в явищах природних!
Лиш ми, що царювати забажали
У ньому, суміш праху з божеством,
Однаково чужі землі і небу,
Подвійною природою своєю
Затьмарити змогли його чоло.
Бажаємо до неба піднятися,
Самі ж навік пов'язані із прахом,
І борсаємось довго, доки ми
Не зробимося тим, чого назвати
Не сміємо, що викликає жах.

Вдалині чути сопілку пастуха.
Невже сопілка? Ці солодкі звуки
Лунають із далекої долини,
Зливаючись з дзвіночками отар.
Я слухаю їх жадібно. Якби-то
Я був незримим духом цих мелодій,
Гармонією вільною, живою,
Яка на світ народжується з ними,
Живе і разом з ними помира!

Знизу підіймається мисливець.

М и с л и в е ц ь

Десть тут пробігла сарна! Та куди?
Мов тінь, вона майнула і пропала!
Боюся, що труди мої даремні
І я її сьогодні не знайду.
Та хто це там? Не схожий на мисливця,
Але зумів так високо піднятись,
Куди не часто сходять кращі з нас.
Багатий плащ на ньому, мужній вигляд,
Що личить сину вільного народу.
Піду до нього.

М а н ф р е д

(не помічаючи мисливця)

Від скорботних дум
До строку я посивів, наче сосни,
Що викривлені бурями гірськими
І зламані снігами хуртовин.
Таким і буду, згадуючи з сумом
Про інші дні. У мене на чолі
Глибокі зморшки, що мені лишили
Миттевості, а зовсім не роки,
Миттевості жахливі, наче вічність!
О, брили криги й снігові лавини!
Зірвіться і зметіть моє життя!
Я чую гуркіт ваш, але навіщо
Ви губите лиш те, що хоче жити:
Людські оселі і квітучий ліс?

М и с л и в е ц ь

З долини підіймаються тумани.

Скажу йому, що нам пора спускатись,

А то він тут залишиться навік.

М а н ф р е д

Клубочиться імла і пахне сірка

Навкруг льодовиків; до ніг моїх,

Немов із пекла, виповзають хмари.

Вони як піна з тих жадібних хвиль,

Що береги життя невпинно риють,

Обточуючи грішників, мов гальку.

Я задихаюсь.

М и с л и в е ц ь

Треба підійти

До нього тихо, щоб не налякати.

Він ледь стоїть.

М а н ф р е д

Із гуркотом донизу

Обвалювались гори, розривали

Тканину хмар і струщували Альпи,

Вкриваючи уламками своїми

Зелений діл беззахисних долин.

Каміння це загачувало ріки

І води їх, затримані надовго,

Раптово проривали перешкоду,

Змиваючи і села, і міста.

Так Розенберг загинув. Дуже шкода,

Що я тоді в долині не стояв!

М и с л и в е ц ь

Гей, друже! Обережніше, будь ласка!

Ще крок – і упадеш! Ти б відійшов

Від урвища подалі.

М а н ф р е д

(не чуючи мисливця)

Як спокійно

Заснув би я! Тоді б я не зробився

Безпомічною іграшкою вітру,

Не був би я розвіяним по скелях,
Як зараз. О, високі небеса!
Пробачте й не дивіться із докором!
Ви створені для інших - не для мене.
Прийми мене, о Земле!

Робить рух, щоб кинутися зі скелі, та мисливець хапає і стримує його.
М и с л и в е ц ь
Зупинись!
Не оскверняй долин своєю кров'ю.
За мною йди. Я не пущу тебе!

М а н ф р е д
Як тяжко! Не тримай мене так міцно.
Я вже знеміг. Кружляють в мозку гори,
В очах туман. Ти хто? Навіщо тут?

М и с л и в е ц ь
Скажу, скажу... Тепер ходім. Все тоне
В тумані. Ти на мене обіпрись.
Ставай сюди - сюди - і ухопися
За кущ - дай руку і візьми міцніше
Мене за пояс - добре - добре - так.
Ступай сміливо, скоро буде стежка,
А там уже й до дому недалеко.
Стрибай на камінь! А тепер сюди!
Ну от, чудово! Ти - як справжній горець.

Повільно спускаються по скелях.

Дія друга

С ц е н а п е р ш а

Хатина у Бернських Альпах.
М а н ф р е д і м и с л и в е ц ь.

М и с л и в е ц ь
Ні, зачекай - тобі ще небезпечно
Рушати у дорогу: ти знеміг,
Слабкий ти ще і тілом, і душею.

Ось відпочинеш – підемо тоді.

Де ти живеш?

М а н ф р е д

Та шлях мені відомий.

Не потребую я поводиря.

М и с л и в е ц ь

За виглядом твоїм я здогадався,

Що ти із тих, чиї похмурі замки

Підносяться над хижами долин.

Котрий з них твій? Я знаю їхні входи.

Доводилося інколи погрітись

У залах їх старих поміж васалів

За келихом вина; але стежки,

Що з гір ведуть до їх воріт, я знаю

Іще з дитинства всі. Котрий з них твій?

М а н ф р е д

Тобі не все одно?

М и с л и в е ц ь

Не супся! Вибач

За запитання. Випиймо вина!

Не раз воно мене відігрівало

В тяжку хвилину між льодовиків –

Тепер нехай зігріє і тебе.

М а н ф р е д

Що бачу? Кров на келиху! О боже,

Невже вона ніколи не стече?

М и с л и в е ц ь

Ти мариш? Де тут кров?

М а н ф р е д

То наша кров!

Та, що текла в серцях батьків і в наших,

Коли були ми юні і кохали

Так гаряче, як гріх було кохать;

Та кров, що багрянить вечірнє небо,

Де бути не судилося мені.

М и с л и в е ц ь

Людина ти і дивна, і нещасна;
Якими б не були твої страждання,
Яким би гріх не був, рятунок є:
Покірливість, терпіння і молитва.

М а н ф р е д

Терпіння? Ні! Бо не для хижих птахів
Придумане терпіння, а для мулів!
Для тих воно, хто схожі із тобою.
Я – іншої породи.

М и с л и в е ц ь

Боже мій!
Не взяв би слави я Вільгельма Теля,
Щоб помінятись долями з тобою.
Немає, чуєш, в гніву порятунку.
З покірністю неси свій власний хрест.

М а н ф р е д

Я і несу. Бо я живу – ти ж бачиш.

М и с л и в е ц ь

Таке життя скоріш – болючі корчі.

М а н ф р е д

Кажу тобі, я довго вже існую,
Та що усе це значить поруч з тим,
Що долею жорстокою судилось?
Повинен я роки, сторіччя, вічність
Покірно і даремно ждати смерті!

М и с л и в е ц ь

Не вірю я: ти зовсім не старий.

М а н ф р е д

Не думай, що залежить лиш від часу
Життя людини. Ні, – від нас самих.
Життя для мене – то безмірна пустака,
Порожнє і безплідне узбережжя,
Де тільки хвилі б'ються об пісок,

Лишаючи на березі уламки
Розбитих кораблів, холодні трупи
Та водорості, бурі і гіркі!

М и с л и в е ц ь
На жаль, він божевільний! Я не можу
Залишити без нагляду його.

М а н ф р е д
Повір, я був би радий божевіллю.
Тоді б усе, що бачу, видавалось
Лиш маренням.

М и с л и в е ц ь
Що ж бачиш ти навкруг?

М а н ф р е д
Тебе, гірський мисливче, і себе,
Твій мирний побут і гостинну хижу,
Твій дух, побожний, вільний і стійкий,
Що гідністю і гордістю сповитий,
Твій труд, що ушляхетнює відвага,
Твоє здоров'я і твої надії
На старість безтурботну, на спочинок
І на могилу тиху під хрестом.
Така у тебе доля. А моя –
Та що скажу – в мені усе вже вбите!

М и с л и в е ц ь
І ти не помінявся би зі мною?

М а н ф р е д
Ні, друже, не бажаю зла тобі,
І долею ні з ким не поміняюсь.
Я стерпіти зумію навіть те,
Що інший би не витерпів ніколи
Не тільки наяву, але й у сні.

М и с л и в е ц ь
З такою благородною душею
І злодієм вважатися? Не вірю!

М а н ф р е д

О ні! Я тих губив необережно,
Кого кохав і хто мене любив.
Смертельними були мої обійми,
А ворогів без крові я скоряв.

М и с л и в е ц ь

Нехай тобі дарує спокій небо,
А з ним – солодкі сльози каяття!
Згадаю я тебе в своїх молитвах.

М а н ф р е д

Я молитов твоїх не потребую,
Та співчуттям не знехтую твоїм.
Я вже іду від тебе. Прощай!
Ось золото – візьми його, будь ласка.
Не проводжай мене: я знаю шлях,
І будь-яка минула небезпека.
Кажу тобі ще раз, не проводжай!

С ц е н а д р у г а

Нижня долина в Альпах. – Водоспад.

М а н ф р е д

Надходить полудень: веселка виграє
Яскравими своїми кольорами
І стовп води, виблискуючи сріблом,
Зривається донизу з чорних скель,
Мов хвіст коня-гіганта, на якому
У маренні святого мчала Смерть.
Один милуюсь я видінням дивним
Грайливих вод, і радість споглядання
Могла б зі мною разом розділити
Лиш фея Альп. – Я викличу її.

Зачерпує долонями воду і кидає її у повітря,
промовляючи стиха заклинання.
Під веселкою водоспаду з'являється фея Альп.
О, чарівнице з сяючим волоссям,
Із дивними, сліпучими очима,
Із ніжними щоками, що палають,

Мов у дитини сплячої, або
Немов червоний відблиск на снігах
Від сонця надвечірнього – рум'янець
Цнотливої землі в обіймах неба!
Чарівний дух, що перевершив блиск
Яскравої веселки над потоком,
Дочка Повітря! В тебе на чолі,
У погляді безгрішному твоєму,
Де сяє світ безсмертної душі,
Я прочитав з відрадою для себе,
Що Син Землі, якому надали
Права великі сили таємничі,
Пробачений тобою милосердно
За те, що він наважився позвати
Тебе до себе на короткий час,
Щоб лик побачить твій.

Ф е я
Тебе я знаю
І тих, що владу надали тобі.
Ти, Син Землі, в житті зробив багато
Добра і зла, не знаючи в них міри,
За що і був приречений страждати.
Скажи мені – чого бажаєш ти?

М а н ф р е д
Дивитись на красу твою – і тільки.
Лице землі затьмарило мій розум,
І я утік до світу таємниць
Шукати допомоги і притулку
У тих, кому підвладні всі стихії.
Але того, що я просив у них,
Вони мені не можуть дарувати.

Ф е я
Та що це, перед чим безсилі навіть
Володарі незримого?

М а н ф р е д
Ти знаєш,
Повторювати зайве.

Ф е я

Слів твоїх

Не розумію я. Відкрий причину

Своїх страждань.

М а н ф р е д

Це буде катуванням.

Та все одно, стомилася душа

Таїтися. Від юних літ ні в чому

Не сходився я серцем із людьми,

Очима їх на світ я не дивився,

Мети життя їх я не поділяв,

Не відчував їх спраги честолюбства.

Мої надії, радощі, печалі

Вони не розуміли. Із презирством

На всіх людей дивився я тоді.

І лиш одне з усіх створінь... Та потім.

Повторюю: з людьми я спілкувався

Доволі рідко. Мав я у житті

Інакшу радість, зовсім іншу пристрасть:

Пустелю. На стрімких вершинах гір,

Де і птахи не сміють гнізда вити,

Морозну свіжість радо я вдихав;

Відвагою своєю упивався

У боротьбі з прибоєм океану,

Із хвилями гірських, скажених рік;

Ночами слідкував я до світанку

Небесний рух; жадібно у грозу

Ловив очима блискавки яскраві;

Годинами я слухав співи вітру

І шум сухого листа восени.

Спливали дні. Я був завжди самотній.

Коли ж мені неждано зустрічався

Один із тих, кого я зневажаю,

Чий образ притаманний і мені,

Я відчував, що скинутий із неба

У прах. Тоді зухвало я проник

В могили, в намаганні досягнути

Загробний світ, і я в ті дні зробив

Багато цінних висновків, діставши

Їх з черепів та із сухих кісток.

Віддався я наукам таємничим,
Що в давнину лиш знали, і роки
Випробувань тяжких, трудів безсонних
Мені дали беззаперечну владу
Над духами, а ще мені відкрили
Лик Вічності. Я владним став, як маг,
Як чарівник, що викликав до себе
В Гадарі Антероса і Ероса,
Як я тебе; і ці мої знання
Породжували спрагу знань ще більших,
І в них я вдосконалювався, доки...

Ф е я

Продовжуй.

М а н ф р е д

Не даремно я тягну
Зі сповіддю своєю: зізнаватись
В своїх провинах боляче. Та далі.
Я не назвав ні матері, ні друга,
Ні милої – нікого, з ким життя
Єднає нас. Я мав їх, та душею
Я був для них чужий. І лиш одна,
Одна на світі білому...

Ф е я

Кріпися.

М а н ф р е д

Вона була зі мною дивно схожа
Своїм волоссям, кольором очей
І рисами обличчя. Навіть голос
Звучав, як мій. Хоча вона була
Прекрасною. Нас зближували з нею
Однакові бажання і думки,
Любов до таємничого, самотність,
Настійлива потреба досягнути
Безкрайній всесвіт розумом своїм.
Та їй було близьким і зовсім інше:
І співчуття, і усмішки, і сльози,
Яких не довелось мені пізнати,
Покірність долі, що мені чужа,

І ніжність, що до неї тільки мав я.
Недоліки її були й моїми,
Достоїнства належали лиш їй.
Я покохав і сам згубив її!

Ф е я
Як? Власноручно?

М а н ф р е д
Не рукою – серцем,
Яке навік розбило серце їй:
Воно в моє заглянуло й зів'яло;
Пролив я кров, хай не її, та все ж
Була пролита кров.

Ф е я
І задля неї,
Одної з тих, кого ти зневажаєш,
Над ким ти міг піднятися, зухвало
Наважившись зробитись рівним нам,
Ти знехтував безцінними дарами
Володарів незримого і знову
Принизився до рівня смертних! Геть!

М а н ф р е д
Дочка Повітря! Я ж кажу, що стерпів...
Та що слова? На мене лиш поглянь!
Давно вже я самотності не знаю,
Навколо мене завжди натовп фурій.
Клянущі пійму і скрегочу зубами
Вночі, а вдень я проклинаю день.
Як милості, просив я божевілля,
Та небо молитов моїх не чує;
Шукав я смерті в сутичці стихій –
Але й стихії грізні відступають
І геть біжать; немов на волосині
Мене тримає демон над проваллям –
І волос той не рветься; в царстві мрій,
В фантазії – я нею був багатий,
Неначе Крез, – сховатись намагався,
Та, як відпливом, зносило постійно

Із світу мрій у чорний вир думок.
Шукав я поміж натовпу людського
Хоч трохи забуття, але для мене
Приховані до нього всі шляхи:
Усі знання, усі могутні чари,
Що я здобув своїм тяжким трудом,
Безсилі тут; в скорботі безутішній
Я мушу жити – жити без кінця.

Ф е я
Допомогти я спробую.

М а н ф р е д
О, спробуй!
Хоча б на мить дозволь їй встати з гроба
Або мене в могилу поклади!
Я будь-яку покійно стерплю муку,
Аби вона останньою була.

Ф е я
Над мертвими не владна я, одначе,
Якщо ти присягнешся у покорі...

М а н ф р е д
Не присягнузь. Коритися? Кому?
Тим духам, що самі мені підвладні?
Своїм рабам служити? О, ніколи!

Ф е я
І відповіді іншої не буде?
Подумай, не спіши.

М а н ф р е д
Я все сказав.

Ф е я
Доволі! Можу йти я?

М а н ф р е д
Так, іди.
Фея зникає.
Ми – іграшки для часу і для страху.
Життя – коротка мить, та, живучи,

Його клянем, а вмерти боїмося.
Життя гнітить, як іго, як ярмо,
Немов тягар ненависний, і серце
Під ношею цією знемагає;
В минулому й майбутньому (сучасність
Нам не цікава) надто мало днів,
Коли б воно на смерть не сподівалось,
І все ж вона примушує тремтіти,
Мов крижаний потік. Іще один
Лишився засіб – викликати мертвих,
Спитати в них: що так лякає нас?
Відповісти вони мені повинні:
Ендорі відповів же дух пророка,
Відповіла ж спартанському царю,
На що йому чекати, Клеоніка.
В невіданні він ту, яку любив,
Убив і вмерти мусив непростимим,
Хоча волав до Зевса і молив
Гнівливу тінь про милість; дуже темна
Та відповідь була, проте збулася.
Коли б не жив я, та, кого кохав я,
Була б жива; коли б я не кохав,
Вона була б щасливою і щастя
Ділила з іншим. Де вона тепер?
І що вона? Страждальниця за гріх мій –
Те, що жахає серце – чи ніщо?
Надходить ніч – і ніч усе відкриє,
Хоч те, на що наважився, лякає.
Без трепета я досі викликав
І демонів, і духів, то чому ж
Тремчу тепер, зі страхом відчуваю,
Як в серце заповзає дивний холод?
Та я ні перед чим не зупинюся
І жах свій подолаю. – Ніч іде.

С ц е н а т р е т я

Вершина гори Юнгфрау.

П е р ш а п а р к а

Піднявся місяць, мов багряна куля.

На висоті, де жоден смертний досі
Відбиток ніг в снігу не залишав,
Вночі ми злетимося. Мов у морі,
У царстві снігу і льодовиків
Ми ковзаємо, сліду не лишивши,
По зламах криги, по могутніх брилах,
Які навкруг здійснюються безладно,
Мов хвилі виру, що колись замерз.
Щороку на вершині цій казковій,
Де хмари мимохідь відпочивають,
Збираємо ми ігрища нічні.
Опівночі сьогодні – наше свято.
Щоб рушить до чертогів Арімана,
Я на сестер своїх чекаю тут.
Чому вони, як завжди, зволікають?

Г о л о с

(співає здалеку)

Розвінчаний злодій,
Повалений в прах,
Спокутував злочин
В тюрмі, в ланцюгах.
Ланцюг я розбила,
Відкрила тюрму –
Свободу і владу
Вернула йому.
Кривавий порядок він тут наведе,
Народ свій загубить – і знову впаде!

Д р у г и й г о л о с

Спішив корабель крізь негоду й пітьму,
Та доля нещасна дісталась йому:
Від нього ні мачт, ні вітрил, ні руля,
Ні тріски бодай не залишила я.
Один лиш моряк, – я щадила його, –
Таки врятувався. Він вартий того:
Розбійник і зрадник продовжує жить,
Щоб темним життям мені вірно служить.

П е р ш а п а р к а

(відповідаючи)

В сльозах і тривозі
Побачило місто,
Що спало спокійно,
Безрадісний ранок.
Чума розпростерла
Над ним свої крила,
І тисячі тисяч
Від неї загинуть.
Живі своїх мертвих, –
Любимих і милих, –
Покинуть, щоб тим
Врятуватись від смерті.
Скорбота і жах,
Безпорадність і відчай
Охоплють людей.
Блаженні, хто вмерли,
Хто безлад і розпач
Не бачили цей!

Входять д р у г а і т р е т я п а р к и.
В с і т р и
В руках у нас – серця людей,
Наш слід – скорботні їх могили.
Щоб мати змогу віднімать,
Їм даємо життя і сили.

П е р ш а п а р к а
Привіт! Де Немезида?

Д р у г а п а р к а
На роботі,
Та на якій – не знаю: я сама
Ні на хвилину рук не покладала.

Т р е т я п а р к а
Та ось вона.
Входить Н е м е з и д а.

П е р ш а п а р к а
Спізнались ми усі.
Де ти була?

Т р е т ь я п а р к а

Одружувала дурнів,
Відновлювала трони, що упали,
А ті, що похитнулись, укріпляла;
В людей вселяла злість, щоб потім їх
Замучити розкаянням; робила
Безумців з мудрих, мудрих із дурних,
Кумирів для людей, щоб всі корились
Їх владі, щоб ніхто не смів із смертних
Повстати на володарів своїх
І про свободу вголос говорити –
Цей плід, що заборонений для них.
Але пора! Ми й так уже спізнались.

С ц е н а ч е т в е р т а

Чертог Арімана. А р і м а н на вогняній кулі,
що служить йому тронем, в оточенні духів.

Г і м н д у х і в

Хвала йому, – хвала царю ефіру,
Царю землі й усіх земних стихій,
Який єдиним помахом руки
На цілий світ сум'яття насилає!
Ледь він дихне – бушують океани,
Гуркоче грім, як заговорить він,
Погляне – і тьмяніє в небі сонце,
Підніметься – здригається земля.
Покірно перед ним біжать комети,
Вулкани салютують вслід йому.
Він в гніві може зорі спопелити
Або наслати на людей чуму.
Війна йому щодня приносить жертви,
Данину платить полохлива Смерть,
Життя до ніг його несе покірно
Усі тривоги й злигодні земні!

Входять п а р к и і Н е м е з и д а.

П е р ш а п а р к а

Уславте Арімана! На землі
Росте його могутність – неухильно

Ми виконали волю Арімана!

Д р у г а п а р к а

Уславте Арімана! Ми, кому
Скоряються всі смертні, шанобливо
Вклоняємося трону Арімана!

Т р е т ь я п а р к а

Уславте Арімана! У чеканні
Його нових велінь покірно ми
Вклоняємося низько.

Н е м е з и д а

Царю наш!
Все, що живе, все, що існує, – наше,
А ми – твої. Щоб влада з кожним днем
Могла зростати, віддано й невтомно
Ми працювали, виконавши свято
Усе, що ти зробити наказав.

Входить М а н ф р е д.

Д у х
Що бачу я? Ти, жалюгідний смертний,
Впади у прах!

Д р у г и й д у х

Я впізнаю його.
Він – грізний і могутній чорнокнижник.

Т р е т ь і й д у х

Ниць упати, нікчемо, і тремти!
Перед тобою – твій і наш володар.
Невже не бачиш?

С о н м д у х і в

Вишкребку Землі!
Схилися перед троном Арімана,
Чи горе непокірному!

М а н ф р е д

Я знаю,

Та все ж не гну колін.

Ч е т в е р т и й д у х

Тебе навчать.

М а н ф р е д

Даремні намагання. Надто часто

Хилив я низько голову свою

І в розпачі на неї сипав попіл.

Не раз пізнав приниження гірке,

Схиляючись від власної скорботи

І власного безсилля.

П е р ш и й д у х

Ти посмів

Відмовити в пошані Аріману,

Яку йому покійно цілий світ

Виказує? Ти смієш не тремтіти

Ні перед жахом величі і слави,

Ні перед ним самим? Безумче, ниць!

М а н ф р е д

Хай вславить Аріман свого Творця,

Ким створений він не для поклоніння.

Хай він прихилить голову: ми разом

Уклонимось тоді.

Д у х и

Топчіть його!

Розчавте черв'яка!

П е р ш а п а р к а

Чекайте! Геть! –

Володаре незримих сил, цей смертний

Із іншими не схожий, як про це

Засвідчує, що він перед тобою,

І незвичайна зовнішність його.

Безсмертні, як і ми, його страждання;

Його знання, його незламна воля

І влада – бо сумісне це усе

Із прахом – є такі, що дивні смертним.

Відмовившись від світу, він збагнув

Те, що лиш ми, безсмертні, зрозуміли:
Що щастя не в знаннях і що наука –
То обмін хибних висновків на інші,
Ще більше хибні. Пристрасті тяжкі,
Що правлять на землі, як і на небі,
Всіма, хто лиш існує в цьому світі,
Так змучили його, що навіть я,
Безжалісна й жорстока, пробачаю
Того, хто співчуватиме йому.
Він мій – чи твій – та ні один із духів
Не рівний з ним і володіть не буде.

Н е м е з и д а
Чому він тут?

П е р ш и й д у х
Хай смертний скаже сам.

М а н ф р е д
Ви знаєте, що владний я, – без влади
Я б тут не був, – але не все покірне
Мені, і допомоги я прошу.

Н е м е з и д а
Що хочеш ти?

М а н ф р е д
Примусь ожити мертвих.
Н е м е з и д а
Великий Арімане! Чи звелиш?
Чи ти дозволиш?

А р і м а н
Так.
Н е м е з и д а
То хто ж повинен
На поклик мій покинути могилу?

М а н ф р е д
В землі, та непохована, – Астарта.

Н е м е з и д а
Дух, чи Примара!
Ти, що була
Створена прахом
І в прах відійшла;
Ти, що згубила
Ознаки земні,
В смертній подобі
З'явися мені!
Тіло і серце,
Що вже не щемить,
Вирви з обіймів
Могили на мить!
Почуй мене у тиші гробовій!
Тебе чекає тут убивця твій!

П р и в и д А с т а р т и з'являється серед чертога.

М а н ф р е д
Хіба це смерть? Рум'янець на щоках!
Та не живий він – дивний і зловісний,
Як той, що восени вкриває лист.
Астарто! – Ні, не можу говорити.
Звели їй, Немезидо, хай вона
Чи вибачить, чи прокляне мене.

Н е м е з и д а
Заклинаю владою
Неземної сили,
Що тебе покликала
З темряви могили:
На звертання смертного
Відгукнись бодай.
Не мовчи! Наказую:
Дух, відповідай!

М а н ф р е д
Мовчання, що за відповідь страшніше.

Н е м е з и д а
Повір, я все зробила, що могла.

Великий Арімане! Лиш тобі
Скоритись може привид: накажи їй
Заговорить.
А р і м а н
Дух, говори!
Н е м е з и д а
Мовчання!
Безсилі ми – над нею мають владу
Інакші духи. Смертний, підкорись:
Це – жереб твій.

М а н ф р е д
Почуй мене, Астарто!
Почуй мене! Відповідай мені!
Я за тобою так сумую – бачиш:
Тебе змінила менше домовина,
Ніж сум – мене. Безумною любов'ю
Любили ми: життя давалось нам,
Напевне ж, не для цих безмірних мук;
Хоча любити так, як ми любили –
Великий гріх. Скажи, що ти мене
Пробачила, що я терплю страждання
За нас обох, що жде на тебе рай
За гробом і що я також умру.
Всі сили зла повстали проти мене,
Щоб до життя навіки прикувати,
Щоб я здригався від свого безсмертя,
Від майбуття, що може повторити
Минувшину. Мені нема спокою.
Чого шукаю і до чого прагну –
Не знаю я, та відчуваю все ж,
Чим стала ти і що таке я сам.
Почути дай хоч раз солодкозвучний
Твій голос. Я благаю: відгукнись!
Тебе я кликав в безгомінні ночі;
Я на гілках будив пташок, що спали,
А також звірів в темряві печер
Своїм даремним закликком: Астарто!
Луна відповідала – духи, люди –
Всі слухали – лиш ти одна не чуєш!
О, відгукнись! Жадібний погляд мій

Шукав тебе поміж зірок на небі.
О, відгукнись! Сходив я всі дороги,
Та не знайшов ніде таку, як ти.
Поглянь навкруг - чорти мене жаліють,
Бо що мені нікчемні муки пекла?
О, говори! Хоч в гніві, говори!
Дай хоч єдиний раз тебе почути,
Єдиний раз!

П р и в и д А с т а р т и
Манфред!

М а н ф р е д
Не замовкай!
Тепер моє життя лише в цих звуках!

П р и в и д
Манфред! На ранок ти покинеш землю.
Прощай!
М а н ф р е д
О, ні! Скажи, що ти прощаєш.
П р и в и д
Прощай!
М а н ф р е д
Скажи, чи стрінемося ми знов?

П р и в и д
Прощай!
М а н ф р е д
О, пощади: скажи, що любиш!

П р и в и д
Манфред!
Зникає.
Н е м е з и д а
Пішла. Не вернеш вже її.
Іди і ти. Слова її здійсняться.

Д у х
Він вражений. Хто смертний, не повинен
Ніколи зазирать за межі смерті.

Д р у г и й д у х
Але поглянь, як володіє він
Своїми почуттями, як скоряє
Душевні муки волею твердою!
Коли б він духом був, то був би він
Могутній дух.

Н е м е з и д а
Можливо, ти бажаєш
Спитати щось іще мене?

М а н ф р е д
О, ні.
Н е м е з и д а
Тоді прощай на час.

М а н ф р е д
Хіба ми знову
Зустрінемось? І де ж то? На землі?
Та все одно. Я твій боржник. Прощайте!

Дія третя

С ц е н а п е р ш а

Зала в замку Манфреда.
М а н ф р е д і Г е р м а н.

М а н ф р е д
Котра година?

Г е р м а н
Скоро сяде сонце.
Погожим обіцяє бути вечір.

М а н ф р е д
Ти все приготував мені у башті,
Як я казав?
Г е р м а н
Усе готове, пане.
Ось ключ і скринька.

М а н ф р е д
Добре. Можеш йти.
Герман іде геть.
Мир увійшов у неспокійну душу,
Незрозумілий досі й невідомий.
Якби не знав я, що з усіх химер
Достоту найоманливіші в світі –
Химери філософських побудов,
Що мудрість їх – лише порожні фрази
В учено-схоластичному жаргоні,
Здається, я повірив би охоче,
Що мрії про довершеність Калона
Уже здійснились і знайшов цей мир
Я у собі. Мій мир недовговічний,
Але його так хороше зазнати
Хоч раз єдиний. Дай-но запишу,
Що відчуття таке існує... Хто там?

Входить Г е р м а н.
Г е р м а н
Абат Святого Моріса.

Входить а б а т.
А б а т
Мир дому!
М а н ф р е д
Спасибі, отче! Хай для замка буде
Благословенням твій прихід нежданий.

А б а т
Дай Бог, щоб так було! Хотів би я
З тобою говорити наодинці.

М а н ф р е д
Залиш удвох нас, Германе!

Герман виходить.
Що скаже
Шановний гість?
А б а т
Скажу без передмов:

Мій сан і сивина, сусідство наше,
Хоч не були знайомі ми з тобою,
І те, що зичу я тобі добра,
Дають мені це право на розмову.

Пішли чутки, і дивні, і жахливі,
Які ганьблять те доблесне ім'я,
Котре повинен ти таким же, графе,
Залишити нащадкам.

М а н ф р е д

Говори.

Я слухаю.

А б а т

Ти, кажуть, осягнув

Гріховну, заборонену науку,

Вступив у спілку із синами пекла,

Із силою нечистою чортів,

Які блукають у долині смерті.

Спілкуєшся ти рідко із людьми,

Життя своє проводиш в самотині.

Чи справді усамітнення святе?

М а н ф р е д

Хто ці чутки по світу розпускає?

А б а т

Мої брати по вірі й благочестю,

Сусідній люд – твої васали навіть,

Що дивляться з неспокоєм на тебе.

Життя твоє тривожить нас усіх.

М а н ф р е д

Візьми його.

А б а т

Я мушу рятувати,

А не губити. Лізти я не хочу

Тобі у душу, та якщо чутки

Підстави мають, вір, іще не пізно

Очиститись від скверни покаянням

І помиритись з церквою і богом.

М а н ф р е д

Я вислухав. І ось що я скажу:
Хто б я не був, та між собою й небом
Ніяких посередників не хочу.
Якщо якісь устави я порушив,
То покарайте, пастире, мене.

А б а т

Я не про кару говорю, мій сину, -
Лише до покаяння закликаю.
Нехай карає небо. "Аз воздам", —
Сказав Господь, і я, покірний раб,
Услід за ним повторюю смиренно
Його завіти грізні.

М а н ф р е д

Отче мій!
Ні піст, ні покаяння, ні скорбота,
Ні молитов розпачливих слова,
Ні вічні муки совісті, що здатна
Без демонів, без страху геєни
На неї обернути навіть небо, -
Ніщо із надр душі не здатне вирвать
Тяжкого усвідомлення гріхів.
Та кара, що злочинець накладає
На себе сам, жорстокіша й страшніша
Загробних мук.

А б а т

Я радий це почути,
Тому що все змінитися повинне
Надією на Божу благодать.
Дорогу до обителі блаженства,
Розкаявшись, усякий відшукає,
Коли він зійде з хибного шляху.
Початком же спасіння має бути
Свідомість, що надіятись потрібно.
Покайся - і усі твої гріхи,
Які я відпустити маю право,
Я відпущу, - чого навчить зумію,
Всього навчу.

М а н ф р е д
Коли Нерон у Римі,
Щоб на очах сенаторів, недавніх
Його рабів, уникнути ганебних
Смертельних мук, себе у груди вдарив
Кинджалом, то якийсь безвісний воїн
Заткнув плащем його смертельну рану,
Але Нерон того відсторонив
І з величчю сказав: "Занадто пізно!"

А б а т
До чого ти ведеш?

М а н ф р е д
На заклик твій
Покаятись – кажу: занадто пізно!

А б а т
Ніколи нам не пізно помирितись
З душею, а душі – із небесами.
Невже надії жодної нема?
Живуть же ті, що в небеса не вірять,
Хоча б якоюсь мрією земною,
Вчепившись за неї, мов плавець
За тріску, в сподіванні порятунку.

М а н ф р е д
Так, отче мій, і я леліав мрії
Ще на зорі далеких юних днів:
Зробитись просвітителем народів,
Піднятись до небес – навіщо? Хтозна!
Можливо, щоб на землю впасти знову,
Але гірським могутнім водоспадом,
Що з висоти захмарної в безодню
Зривається і знову повстає
Туманами до неба, і на землю
Вертається дощем. – Усе пройшло,
І був це тільки сон.

А б а т
Але чому ж?
М а н ф р е д

Я стримати не міг себе; хто хоче
Підкорювати інших, має бути
І сам рабом; хто хоче, щоб його
Володарем непотріб визнавала,
Той догоджати кожному повинен,
Пролазити усюди, устигати
І бути безсоромним брехуном.
Я не бажав мішатися зі стадом,
Хоч міг у ньому бути вожаком.
Самотній лев, і я також один.

А б а т

Чому б не жить, не діяти інакше?

М а н ф р е д

Бо я постійно гребував життям.
Я не жорстокий; я - неначе вихор,
Самум пекучий, що живе в пустелі,
Кружляючи поміж її пісків
У дикому, безмірному безплідді.
Нікого не шукає він, та губить
Усе, що зустрічає на шляху.
Так жив і я; і тих, кого зустрів я,
Без гніву, без бажання загубив.

А б а т

На жаль, я починаю розуміти,
Що я допомогти тобі безсилий.
Та ти ще молодий. Можливо, я...

М а н ф р е д

Мій отче! Є особи, що старіють
Ще юними, що гинуть молодими.
Не випадкова зовсім їхня смерть.
Когось порок, когось науки гублять,
Когось - важкі труди, когось - нудьга,
Когось - хвороба, неміч, божевілля,
Когось - страждання духа й вічний сум.
Недуг останній, отче, найстрашніший:
Приймаючи всі форми й імена,
Він вимагає значно більше жертв,

Ніж вписано в зловісні списки Долі.
Вдивись у мене! Всі душевні муки
Пізнав я на короткому віку,
Хоча для мене досить і одної.
Тож не дивуйся ти, що я такий,
Дивуйся, що живу іще на світі.

А б а т

Послухай-но...

М а н ф р е д

Я поважаю, отче,
Твої роки й звання; я щиро вірю,
Що ти прийшов із наміром високим,
Але мені шкода твоїх зусиль.
Розмову припиняючи так різко,
Не хочу бути грубим; я щаджу
Тебе, а не себе. Тому – прощай!
Іде геть.

А б а т

Він стати міг довершеним створінням.
Багато сил у ньому, що могли б,
Якби їх розумніше скерувати,
Створить прекрасний образ; та тепер
Царює в ньому хаос: світло й морок,
Піднесені думки і темна пристрасть –
Усе перемішалося бурхливо,
Все в безладі; душа чи то дрімає,
Чи прагне руйнування: хоче він
Загибелі, та має врятуватись,
Бо безперечно гідний він спокути.
Мета висока виправдає засіб,
І я на все наважуся. За ним
Настійливо піду, хоч обережно.

С ц е н а д р у г а

Інша кімната.

М а н ф р е д і Г е р м а н.

Г е р м а н

Прийшов я, пане, як мені веліли,
Доповісти вам: сонце вже заходить.

М а н ф р е д
Заходить? Дай погляну.
Підходить до вікна.
О, світило!
Кумире споконвічної природи!
Великий боже первістків землі, –
Тих велетнів, які хвороб не знали,
Народжених від ангелів і дів,
Що сяяли небесною красою!
Володаре, боготворимий світом
Від перших днів творіння, що вдихнув
Захоплення в серця халдеїв древніх
І їх молитви щиросердні чув!
Обранець неземного, що явило
В тобі свій чистий образ на землі!
Ти, всесвіту вінець і осереддя,
Яке дає віраду усьому,
Що в цьому світі животіє долі!
Владико всіх стихій і повелитель
Усіх країн земних, що без вагань
Наклав свої печаті незнищенні
На зовнішність і дух підвладних смертних!
Ти, що встаєш з-за обрію, ідеш
По небосхилу і заходиш в славі!
Ти, що колись побачило мій перший
Дитячий погляд, повний здивування,
Прийми останній погляд і прощай!
Останній раз на тебе я дивлюся;
Вже не освітять промені твої
Того, кому фатальним подарунком
Зробилося дароване життя.
Та сонце сіло – час мій надійшов.

С ц е н а т р е т ь я

Гори. – Вдалині замок Манфреда. –
Тераса перед баштою. – Сутінки.
Г е р м а н, М а н у е л ь та інші слуги Манфреда.

Г е р м а н

Дивуюся я графу: стільки літ
Всі ночі він перебуває в башті
Без сну і відпочинку. Я там був,
Але того, що бачив, недостатньо,
Щоб зрозуміти, що він робить там.
Напевне, є кімната потаємна
У башті цій. Багато б я віддав,
Щоб зазирнути в неї!

М а н у е л ь

І даремно!
Задовольнися тим, про що ти знаєш.

Г е р м а н

Ти, Мануелю, старший за усіх
І міг би розказати нам багато.
Відколи в замку служиш ти?

М а н у е л ь

Давно.
Я був слугою ще у батька графа.
На нього він не схожий.

Г е р м а н

Це не рідкість.

М а н у е л ь

Я не обличчя маю на увазі.
Граф Сігізмунд був гордим, та простим.
Любив бенкети й битви, а не книги,
Любив людей – і ночі обертав
Не на сумне безсоння, а на свято.
Він не блукав ущелинами гір
І нетрями, як вовк, бо не цурався
Земних утіх і радощів.

Г е р м а н

Прокляття!
Ото були часи! Невже-то нам
Їх не вернути в ці старезні стіни,
Що виглядають так, немов вони

Щасливих днів ніколи і не знали?

М а н у е л ь

Хай спершу змінять власника. У них
Багато дуже дивного я бачив.

Г е р м а н

Будь ласка, хоч що-небудь розкажи!
Колись ти натякав, що біля башти
Щось трапилося дивне, пам'ятаю.

М а н у е л ь

Такий же вечір був тоді, як нині;
На Ейгері так само червоніла
Хмаринка і так само вітер дув;
Вже заливав своїм тремтливим сяйвом
Вершини снігові неповний місяць;
У башті був так само граф Манфред.
Що він робив, не знати, та була з ним
Та, що його мандрівки поділяла
І неспання опівночі: Астарта,
Єдина із усіх земних істот,
Кого на світі він любив, напевне,
Як родич, хоч і дальній...
Хто іде?
А б а т
Де граф?

Г е р м а н

Пішов у башту він.

А б а т

Постукай –
Мені потрібно говорити з ним.

Г е р м а н

Не смію я порушити у башті
Його самотність.

А б а т

Конче необхідно.

На себе я провину цю візьму.

Г е р м а н

Ви ж бачили його недавно.

А б а т

Годі!

Іди без заперечень.

Г е р м а н

Я не смію.

А б а т

Тоді без попереджень я ввійду.

М а н у е л ь

Стривайте, отче! Я прошу, не входьте.

А б а т

Але чому?

М а н у е л ь

Як буде ваша ласка,

То я усе вам зараз розкажу.

С ц е н а ч е т в е р т а

У башті.

М а н ф р е д

(один)

Вершини гір у місячному сяйві –

Картина дивовижна! Більш за все

Я ніч люблю, чий таємничий образ

Для мене ближчий образу людини;

У спогляданні спокою й краси

Чужих світів я осягаю мову.

Я пам'ятаю, – був я молодим

І мандрував, – колись такої ж ночі

Я оглядав руїни Колізея

У рештках імператорського Рима.

Дерева вздовж розвалених аркад,

Темніючи у синяві півночі,

Під вітром тріпотіли, і зірки

В руїни зазирали; десь за Тібром
Розгавкались собаки, а з палацу
Лунали довгі стогони сови
І наспіви далеких вартових
Із повіванням вітру долітали.
В проломах стін стояли кипариси,
Здавалося, що десь на горизонті,
А я від них насправді був не далі,
Ніж на політ стріли. Де Цезар жив
І де нічні птахи тепер гніздяться,
Уже не лавр, а дикий плющ росте
І ліс встає, корінням укріпившись
Поміж покоїв царських і твердинь,
Які віки зрівняли із землею.
Кривавий цирк стоїть іще і досі,
Ще бережуть руїни ці величні
Колишню міць, та Цезаря чертог
І Августа покої вже давно
Зробились просто купами каміння.
Ти, місяцю, світив тоді на них,
Пом'якшував своїм непевним світлом
Глибоку давнину і дику пустку,
Приховуючи скрізь сліди віків!
Не змінював колишньої краси,
Та огортав чарівністю новою
Усе, у чому згинула вона.
Здавалися священними руїни,
Німе благоговіння виникало
У серці перед цим державним прахом
І величчю минулого. – Чомусь
Мені та ніч згадалася сьогодні;
Не раз я помічав, як незбагненно
Рояться в мозку нашому думки,
Коли ми зосередитись повинні.
Входить а б а т.

А б а т
Я знову без запрошення з'являюсь,
Та хай моє смирення намагання
Допомогти – тебе не прогнівить.
Хай все, що в ньому є гріховне й темне,

Впаде на мене; все, що в ньому добре,
Нехай огорне голову твою,
Хоч палко б я хотів сказати: серце!
Якби я міг молитвою чи словом
Розчулити його, я б врятував
Твій дух, що у пільмі блукає досі.

М а н ф р е д
Даремні сподівання, отче мій!
Шлях закінчився, вирішилась доля.
Але іди, – тобі тут небезпечно.

А б а т
Мене ти хочеш залякати?

М а н ф р е д
Ні,
Я лиш кажу, що небезпека близько.
Побережись.

А б а т
Чого?

М а н ф р е д
Поглянь сюди:
Ти бачиш?

А б а т
Ні.

М а н ф р е д
Повторюю, дивися
Пильніше. А тепер скажи, ти бачиш?

А б а т
Я бачу, як вилазить з-під землі
Якийсь похмурий привид, мов із пекла;
Його обличчя вкрите покривалом,
Сповитий він свинцевою імлою,
Та я його ніскільки не боюсь!

М а н ф р е д
Я знаю: він до тебе не торкнеться,
Та поглядом уб'є тебе на місці, –
Ти немічний, – прошу тебе, іди!

А б а т

Я звідси не зроблю тепер ні кроку,
Аж поки не зійдуся в поєдинку
Із клятим цим породженням пітьми.
Чому він тут?

М а н ф р е д

Так, так, чому він тут?
Хто звав його? Він – гість ніким не званий.

А б а т

О, грішнику! Подумати боюся,
Що жде тебе! Чому сюди прийшов
Подібний гість? Чом дивишся ти пильно
У очі супротивника? А він
Вже скинув свій покров, і на чолі
Виблискують зміїсті блискавиці.
Згинь, привиде пекельний! Зникни геть!

М а н ф р е д

Навіщо ти прийшов сюди?

Д у х

Ходімо!

А б а т

Скажи нам, невідомий, хто ти є?

Д у х

Я – Доля, що прийшла за ним. Рушаймо!

М а н ф р е д

Готовий я на все, та зневажаю
Твій поклик! Хто послав тебе сюди?

Д у х

Про це узнаєш згодом. Йди за мною!

М а н ф р е д

Мені сильніші духи підкорялись,
Боровся я з твоїми владарями.
Згинь, дух пекельний!

Д у х

Смертний, час настав.

Скорися!

М а н ф р е д

Знаю, що пора вмирати,

Та не тобі, рабу, віддам я душу.

Геть звідси! Я помру, як жив, – один.

Д у х

Я допомогу викличу. – З'явіться!

З'являються д у х и.

А б а т

Розвійтеся, володарі пітьми,

Бо ви безсилі перед небесами!

Я заляну вас іменем...

Д у х

Старий!

Не витрачай даремно слів – я знаю,

Що владний ти, та тут лиш ми владики.

Не супереч: він кари не уникне.

Я знов кажу: ходімо, час настав.

М а н ф р е д

Хоч я із кожним подихом втрачаю

Своє життя, я зневажаю вас!

Я не скорюся, доки б'ється серце,

Не відступлю, хоча би довелось

Боротися мені із цілим пеклом:

Ви зможете узяти тільки труп.

Д у х

Безумець! Як вчепився за життя,

Яке дало йому одні лиш муки!

І це могутній Маг, що намагався

Проникнути за рубежі земного,

Що нахвалявся стати рівним нам?

М а н ф р е д

Породження пітьми, це все – неправда!

Мій час настав, я розумію це,

Але не хочу ні на мить єдину
Продовжити життя; я опираюсь
Лише тобі, а не велінням смерті.
Я владу мав, але не вам, примари,
Завдячую я нею, а собі,
Своїм трудам, своїй могутній волі,
Своїм ночам безсонним і знанням
Тих днів, коли Земля людей і духів
Єднала і вважала за братів.
Безсилі ви, мене вам не здолати.
Я не боюсь, я зневажаю вас!

Д у х
Та все одно ти не уникнеш кари:
Твої гріхи...
М а н ф р е д
Не ти суддя гріхам!
Злочинця не злочинець покарає!
Згинь, привиде пекельний! Знаю я,
Що ти мене не можеш підкорити.
Я відчуваю, що безсилий ти.
Те, що зробив я, зроблено. Не зможеш
Ти навіть мук підсилити моїх:
Безсмертний дух сам чинить над собою
Свій правий суд за зло і за добро.
Не спокушав мене ти і не міг
Ні спокушати, ні зваблювати – твоєю
Я жертвою не був і вже не буду.
Себе згубивши, сам і покараю
За власний гріх. Розвійтеся, примари!
Я підкоряюсь смерті, а не вам!

Духи зникають.
А б а т
Який страшний ти – губи посиніли –
Обличчя помертвіло – в горлі хрип!
Прощу тебе: хоч подумки покайся!
Молись – без покаєння не вмирай!

М а н ф р е д
Кінець всьому – туманом вкрились очі –

Земля пливе – хитається. Прощай!
Дай руку!
А б а т
О, які холодні руки!
Молю, промов хоч слово покаяння!

М а н ф р е д
Старий! Повір, смерть зовсім не страшна!

Вмирає.
А б а т
Він відійшов – куди? – боюсь і думать –
Але залишив землю він навік...